

УДК 94(477) "18+19"+929 Михальчук

О. Казакевич, канд. іст. наук.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ

КОНЦЕПЦІЯ ЕТНОМОВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ КОСТЯНТИНА МИХАЛЬЧУКА

Статтю присвячено видатному українському громадському діячеві та філологу Костянтині Михальчуку (1840-1914). Розглядаються його уявлення про етномовний розвиток українців у контексті українського національного руху XIX ст. К. Михальчук, який ідентифікував себе як політичного діяча, брав активну участь у діяльності Київської Старої громади. Незважаючи на те, що К. Михальчук не завершив навчання в Університеті св. Володимира й ніколи не працював у вищих навчальних закладах, він вважається одним із найвидатніших українських філологів свого часу й засновником української діалектології. Погляди К. Михальчука сформульовані ним у низці полемічних статей та публічних виступів. Дослідник заперечував тогочасним російським інтелектуалам, які вважали українців частиною російського народу, а їхню мову – діалектом російської. К. Михальчук вважав мову ключовим елементом етнічності. Всупереч офіційній доктрині, згідно з якою росіяни, українці та білоруси виникли після занепаду Київської Русі, К. Михальчук наполягав на тому, що предки українського народу походили безпосередньо від слов'янських племен VIII-IX ст. Українці, таким чином, завжди були самобутнім та окремишим етносом, який мав власну мову. Зазначено, що погляди К. Михальчука були подібними до поглядів інших тогочасних українських філологів (зокрема, П. Житецького та О. Потебні), водночас, К. Михальчук висловлював свої думки з приводу етномовного розвитку українців найбільш сміливо. Сформульовані К. Михальчуком ідеї узгоджуються з сучасною історіографічною концепцією ранньосередньовічного походження українського народу.

Ключові слова: Костянтин Михальчук, український народ, етномовний розвиток, український національний рух, Київська громада, українсько-російські відносини.

Однією з характерних ознак сучасної історичної науки в Україні є звернення до наукової спадщини дослідників, імена яких, з відомих причин, були викреслені упродовж тривалого часу з історіографічного дискурсу. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують праці українських мовознавців другої половини XIX – початку XX ст., зусиллями яких було створене лінгвістичне обґрунтування прав українського народу на своє історичне минуле, етнічну самобутність, а також вільний та самостійний розвиток. Особливе місце серед дослідників цього періоду належить Костянтину Михальчуку (1840-1914) – громадсько-політичному діячу та основоположнику української діалектології, погляди якого, на тлі поміркованого культурницького етапу українського національного відродження, відзначалися своєю сміливістю.

Серед публікацій, присвячених постаті К. Михальчука, слід відзначити монографічний нарис Ю. Шевельова (Шереха) [31], статті А. Саванця [28], М. Железняка [9], В. Ульяновського [30]. Слід згадати також виданий у 1994 р. збірник "Проблеми сучасної ареології", присвячений 150-річчю від дня народження Костянтина Михальчука, який вміщує статті Ю. Шевельова, С. Беренштейна, В. Німчука, Й. Дзєндзелівського, Т. Вендиної, Л. Паламарчука та ін., присвячені переважно філологічним здобуткам ученого [27]. Водночас, постать К. Михальчука, очевидно, вимагає значно більшої уваги з боку науковців. Зокрема, в історіографії відсутні роботи, які б повною мірою розкривали громадсько-політичні погляди ученого, а також його внесок у теоретичну розробку проблеми походження українського народу та його етномовного розвитку. Принаймні частково заповнити зазначену лакуну покликана ця стаття.

Уродженець с. Зозулинці Махнівського повіту Київської губернії (нині Козятинський р-н Вінницької обл.) Костянтин Михальчук був сином кріпачки Євдокії Михальчук та польського землевласника. Суспільно-політичні погляди К. Михальчука почали формуватися під час навчання у Житомирській гімназії у 1856-1858 рр., де він відвідував літературні вечори почесного попечителя гімназії польського поета та публіциста Юзефа Крашевського. К. Михальчук познайомився з "Історією русів", історичними розвідками І. Срезневського, Д. Бантиша-Каменського, творами І. Котляревського, Т. Шевченка тощо. Етапною подією в житті молодого К. Михальчука стало публічне читання українською мовою його власного твору "Смерть кошового отамана Півтора-

Кожуха" [19, с. 81]. Тоді ж намітилися ознаки відходу К. Михальчука від польського національного руху. Після вимушеного звільнення з гімназії К. Михальчук ще рік проживав у Житомирі, де не зважаючи на поліцейський нагляд, демонстративно вбірався в український однострій. У 1859 році К. Михальчук вступив на історико-філологічний факультет Університету св. Володимира, де зблизився з Тадеєм Рильським та Володимиром Антоновичем. У 1859-61 роках К. Михальчук узяв активну участь у заснуванні та діяльності Київської громади, викладав у недільних школах.

За спогадами своєї дружини, К. Михальчук вважав себе політичним діячем, який віддано служив своїй ідеї [30, с. 454]. Саме активна громадська позиція не дозволила йому завершити навчання в університеті. Згодом, працюючи бухгалтером у комерційних установах, К. Михальчук не залишав громадської та наукової роботи. Він активно долучився до діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. Кость Михальчук входив до наглядового комітету, який складався з 29 членів Відділу. Одним із напрямків роботи комітету була організація перепису у Києві. В архіві збереглося посвідчення К. Михальчука, яке засвідчувало його право збирати інформацію для перепису [13, арк. 3]. К. Михальчук регулярно відвідував засідання Відділу, а його помешкання на Подолі сучасники характеризували як головний осередок Старої громади [29]. Упродовж 1893-1901 рр. Михальчук активно співробітничав з журналом "Киевская старина" [24, с. 56].

Погляди К. Михальчука на українську національну справу сформульовані ним насамперед у "Автобіографії", а також у промові на Шевченковому вечорі в українському клубі 24 березня 1909 року під назвою "Про нашу долю". К. Михальчук наголошував, що "українство" для членів громади було своєрідною релігією життя, для розвитку якої вони склали програму діяльності. Вона передбачала проведення агітації і пропаганди серед інтелігенції і широких верств населення, залучення нових членів Громади для спільної праці, але насамперед сприяння розвитку культури й національної самосвідомості, а також здійснення можливих заходів з метою визволення народу "з-під його соціальної, економічної і політичної кормиги" [1, с. 30]. К. Михальчук визнавав, що віддавна був переконаний у тому, що Галичина стане для України своїм "П'ємонт", і пропагував цю ідею між громадівцями.

Разом із тим, К. Михальчук не був схильний до ідеалізації українського національного руху. Навпаки, він сміливо говорив про його прорахунки, недоліки та "болячки": "Робота йде наша якось мляво й неспішно, може (через нашу природню вдачу, через надто повільну та аполітичну натуру нашу, якій бракує теї кремезної снаги, теї упертої енергії та палкого завзяття (які мають інші народи (наприклад чехи або болгари), та які dokonче потрібно для [цього трудного – *не розбірливо*] великого й святого діла, як нац.-культ. відродження)" [16, арк. 1]. К. Михальчука непокоїло, що "багато часу витрачається на суперечки про те, що важливіше, краще "психіка чи економіка, індивідуалізм чи соціалізм, націоналізм чи космополітизм, бо все це тільки окремі елементи єдиної цілості людського життя й розвитку" [16, арк. 3]. Саме тому К. Михальчук закликав своїх колег та друзів до єднання й вірив, що "удастся таки перемогти усе й надалі... добитися для себе настоящої волі і правди" [16, арк. 3]. "Жити потрібно повним життям – сміливо, достойно, мудро і чесно. (Для рабства ж, ... вічного копіювання й імітації кого-небудь і чого небудь аби тільки не бути самим собою – не варто й на світ родитись)" – наголошував учений, звертаючись до молоді й підкреслюючи, що найкращий приклад як треба жити, працювати і чесно вмерти дала постать Тараса Шевченка [16, арк. 6 зв.]. К. Михальчук наголошував на мирному та неагресивному характері українського національного руху: "Ми хочемо з усіма людьми тільки згоди, рівності й братерства, ми бажаємо жити вільно самим і од щирого серця давати жити другим. Але трудно помиритись з такою думкою тим, що привикли панувати" [16, арк. 6 зв.].

Сфера наукових інтересів К. Михальчука зосереджувалася переважно у галузі діалектології. Однак інтерес до неї з боку К. Михальчука не був суто академічним: своїми науковими працями дослідник намагався довести цілісність української мови та її окремішність стосовно інших мов слов'янської групи. Зокрема, у статті "Наречия, поднаречия и говоры Южной России, в связи с наречиями Галичины" він окреслив території Російської та Австро-Угорської імперій, населення яких вживало українську мову, й дійшов висновку, що такі території охоплюють 13,5 тисяч миль та 20 млн осіб. Значну увагу К. Михальчук присвятив принципам відмінностей української мови від російської. У якості важливої характеристики етнографічних особливостей окремих груп населення українських земель К. Михальчук виокремив територіальні, кліматичні та топографічні особливості проживання нащадків колишніх літописних племен й проаналізував назви основних племінних типів, які відповідають їх новим генераціям [20, с. 459]. Окремо К. Михальчук звернувся до використання та вживання термінів Руси, Мала Русь, Велика Росія, Україна тощо, охарактеризував наріччя, піднаріччя та різноріччя української мови.

Як публіцист, К. Михальчук був активним дописувачем газет та журналів, зокрема, "Kurjer Wileński", "Gazeta polska", "Киевский телеграф", "Заря", "Труд", "Діло", "Правда", "Рада", виступаючи на сторінках цих видань в обороні української культури й мови [31, с. 97]. Найбільшу цінність для висвітлення суспільно-політичних поглядів К. Михальчука має стаття "Чого хочуть від нас росіяни?", опублікована у 1884 р. у львівській газеті "Діло" за підписом "Хохол". У статті розкриваються погляди Михальчука на теоретичні питання національностей та історичні міжнародні взаємини європейських народів.

Лейтмотивом праці К. Михальчука була ідея природного та історично визначеного шляху розвитку україн-

ського народу, який неможливо штучно зупинити. Автор закликав визнати цей очевидний факт й "понехаяти бесіду про повну єдність малоросчини з великоросчиною" [22, с. 33]. Він виступав проти повного злиття українського та російського народів, справедливо вважаючи, що такого злиття можна досягнути лише шляхом примусової асиміляції та репресій. Хибність та неефективність такого шляху К. Михальчук доводив, звертаючись до історичного досвіду ополячення українців, коли "спершу відривались живцем від народу заможніші та інтелігентніші стани, опісля середні, а далі доходило діло і до самого люду – та тут і зупинялось, розбившись не стільки через його самосвідому опозицію, скільки через інертну міць ґрунтової самозаховуючої сили" [22, с. 34]. В результаті цього процесу, на думку К. Михальчука, Польща зазнала більше шкоди, ніж користі.

Процеси національного відродження К. Михальчук розглядав як цілком закономірні. Як у природі відбувається процес розпаду організмів, хоч і на подібні, але окремі організми, так і національний організм після надмірного розростання часто розпадається. Причинами й рушійними силами подібних процесів у культурному й політичному житті націй стають топографічні, економічні та інші відмінності. Будучи переконаним прихильником культурного та етнічного різноманіття, К. Михальчук рішуче виступав проти доктрини уніформізму. Він вважав помилковим бачення "раю на світі" від злиття усіх мов в одну мову, усіх характерів в один характер, усіх національностей в одну національність [22, с. 37].

К. Михальчук закидав російським патріотам віру в історичну місію Росії, яка переважала над фактами й потребами живої дійсності. Він закликав росіян залишити побоювання перед самостійністю українців й "сепаратизмом" української інтелігенції, який спирається лише на природні відмінності народу: "В чому народ – в тому й ми відрізняємось від росіян. Але в чому народ з ними сходиться – в тому й ми, безперечно зійдемося. Наша національна культура постає на твердому і певному ґрунті, на ґрунті народного духу, його історії, мови і вподобань – і щоб звалити нашу культуру, – треба її знищити хіба разом з народним ґрунтом. Робота варта хіба часом стародавнього хижого варварства та лютої темноти, а не теперішнього гуманного і цивілізованого XIX ст.!" [22, с. 43]. У підсумку К. Михальчук закликав "обидві руські народності" жити у згоді та взаємній допомозі, шануючи й не кривдячи одна одну.

Наполягаючи на природному характері права націй на вільний культурний розвиток, К. Михальчук намагався глибоко розібратися у характері етнічних явищ. У статті "Что такое малорусская (южнорусская) речь?" міститься його визначення поняття етнічної групи або народності. За К. Михальчуком, вона становить "особливе суспільно-етнічне явище, яке складає продукт культурно-історичного життя даних племінних елементів людства... Кожна народність чи національність, в тісному сенсі цього слова, є вищою формою розвитку племінних типів людства, – це свого роду особлива культурна раса, – яка представляє собою органічне поєднання в одне ціле різноманітні іноді племінних властивостей природи людської, які утворюють з даної влади населення ту чи іншу суспільно-етнічну індивідуальність, що відрізняється від інших таких же індивідуальностей сукупністю властивих їй одній особливостей фізичної природи, мови, характеру, темпераменту, побуту, понять, звичаїв і різноманітних творів її розумової, моральної і практичної творчості" [23, с. 182]. Мова, на думку К. Михальчука, є живим символом народної збірної особистості, його душевного життя й творчого генія, носієм багатомістових надбань його культури та історичного досвіду [23, с. 185].

Погляд на народ як природний продукт історичного процесу, який формується еволюційним шляхом починаючи з найдавніших часів, був притаманний більшості українських публіцистів та науковців другої половини XIX ст. Водночас, не всі вони поділяли висловлену К. Михальчуком думку щодо першорядного значення мови серед етнокультурних ознак народу. Наприклад, В. Антонович первинною ознакою етнічної групи вважав природу, хист, темперамент та інші риси "національного характеру". Водночас, мова, на його думку, такого значення не мала з огляду на існування націй, які "власну мову втратили і переняли чужу, а проте, національність свою задержали та все почувають себе і вважають за нарід, цілком окремий від інших" [2, с. 90]. М. Драгоманов хоча й високо оцінював значення мови як інтегруючого чинника етнічного життя, все ж таки розглядав її як утилітарний інструмент, призначення якого – нести освіту найбільш доступним для широких верств населення способом [8, с. 112-115]. Близькими до оцінок К. Михальчука були погляди інших українських мовознавців. Зокрема, П. Житецький називав мову й літературу "історичним органом особистості" українського народу та "єдино-міцною силою, на яку він може розраховувати" [11, с. 5]. О. Потебня, у свою чергу, вважав, що тільки у літературній творчості повною мірою виявляється самотність народу [26, с. 36].

Вважаючи мову найважливішою ознакою етнічності, К. Михальчук спрямовував свої зусилля на доведення самостійності української мови та її рівності з іншими слов'янськими мовами. Цю тезу К. Михальчука розкривають його полемічні публікації, написані у відповідь російським публіцистам та науковцям. Лише у 1909 р. було опубліковано написаний ще у 1884 р. відкритий лист К. Михальчука до О. Пипіна [21], підготовлений у відповідь на статті останнього стосовно питання української мови у контексті суперечки щодо прав українців на вільний культурний розвиток. К. Михальчук аргументовано, на широкому фактичному матеріалі доводив хибність поглядів О. Пипіна на розвиток української мови та літератури. Зокрема, дослідник не погоджувався з твердженням О. Пипіна щодо другорядного та провінційного характеру української літератури. Навпаки, обидві літературні традиції спиралася на давні пам'ятки словесності й базувалися на нових ідеях і потребах освіти [21, с. 17]. Проте, надання російській мові "загальноросійського" статусу є безпідставним і не витримує філологічної критики, оскільки цей термін не відповідає сутності позначеного ним предмета [21, с. 20]. Автор зазначає, що кожен, навіть неписьменний великорос визнає мову творів Крилова чи Пушкіна своєю мовою, навіть якщо він не все буде розуміти у цій літературній мові і вимовляти її слова дещо інакше; водночас, мову творів Квітки чи Шевченка він ніколи своєю не визнає [21, с. 20-21]. "Тому, яким би авторитетом та привілеями не користувалася літературна російська мова, по суті вона все ж таки вважається для всіх, а у тому числі для малоросів, специфічною мовою пануючого в.-російського племені" [21, с. 20].

К. Михальчук доводив, що між російською та українською мовами існують не лише зовнішні, а багато корінних, принципових відмінностей у фонетичній і граматичній будові [21, с. 26]. Ці відмінності "в особливих відтінках значення слів і в їхньому виборі, і загалом, в особливій конструкції, і стилі мови", на думку К. Михальчука, відображали різницю між українцями та росіянами [21, с. 30]. Дослідник виступав проти цілеспрямованої політики придушення української мови та підтримки мови російської на державному рівні. Він заперечував

нібито існуючі переваги російської мови та культури у порівнянні з "переможеними наріччями" [21, с. 32-33].

Доводячи право української мови на повноцінний розвиток, К. Михальчук сформулював власну концепцію історико-етнологічного розвитку українців, білорусів та росіян, яка спиралася переважно на мовознавчий матеріал. Всупереч офіційним доктринам, дослідник виходив з того, що праатьківщиною "всього російського племені був південний захід його теперішньої області, населений нині малоросами і білорусами, – прямими нащадками першопочаткових слов'янорусів" [21, с. 45]. Останні споконвічно були поділені на дві головні групи: південну (пізніше українську) та північну чи кривську (пізніше білоруську) [21, с. 46]. Слов'яноруси південного типу поділялися на дві основні групи: південно-західну (хорвати, тиверці з угличами) й північно-східну (поляни, древліани, сіверяни й ільменські слов'яни, які виселилися на північ), що й нині спостерігається у мовному й етнографічному поділі українців на західне (червоно-російське) й східне (полешсько-українське) відгалуження. "Великоросійське плем'я", у свою чергу, утворилося переважно на кривській основі. Під впливом іншорідних племен за особливих географічних та історичних обставин його відмінності від Півдня значно зросли, посилились й ускладнились [21, с. 46]. Таким чином, на думку К. Михальчука, російський народ є особливим та більш новим у порівнянні з українцями та білорусами утворенням [21, с. 49].

Подальший історичний розвиток не дає ні одному зі слов'янських народів жодних підстав наполягати на своїй більшій цінності. Зокрема, перехід назви Русь на північ, втрата політичної самостійності українцями "не стосується сукупності етнологічних особливостей двох руських племен і не може означати ніяких градацій ані в мові їхній, ані в національному достоїнстві" [21, с. 51]. Наводячи аналогію з сербської та болгарської мов, К. Михальчук зазначав, що першопочаткова спільність літературної мови у різних народів ні до чого їх не зобов'язує, якщо ця мова загинула, а на її місці утворилися у кожного з цих народів свої власні літературні мови [21, с. 53-56].

К. Михальчук не погоджувався з твердженням О. Пипіна, що прагнення українців до науки й літератури мають задовольнятися наявністю багатого матеріалу російською мовою. Він зазначав, що далеко не вся українська інтелігенція зазнала ополячення та обрусіння й для неї література народною мовою є "життєдайним джерелом, що вгамовує їхню розумову та моральну спрагу" [21, с. 57]. Більше того, значна кількість ревних прихильників української національної свідомості походить з вищих та високоосвічених прошарків суспільства [21, с. 58]. "Малоросійська народність і її мова існують ще de facto в майже двадцятимільйонній народній масі, можна сказати, зовсім поки що недоторкнутої "обрусінням"; малоросійська література і мистецтво не перестають жити і розвиватися, збільшуючи і поширюючи у суспільстві і народі національну самосвідомість, і разом з тим і в Галичині, і у нас народжується уже, росте і міцніє чисто народна інтелігенція, яка складає до цього часу небачене явище в історії малоросійського племені", – констатував К. Михальчук [21, с. 37].

Ключова теза К. Михальчука щодо походження українського народу безпосередньо від низки т. зв. літописних племен, очевидно, відображає погляди українських мовознавців 70-80-х рр. XIX ст. Зокрема, П. Житецький у своїй магістерській дисертації, опублікованій у 1876 р., наголошував на тому, що саме в "малоросійському наріччі" збереглася найбільша кількість архаїчних рис, які дозволяють реконструювати давньокіївську мову до-

монгольського періоду [10, с. 267]. У своїх неопублікованих записках дослідник однозначно вказував на формування "малоруської народності" на основі літописних полян Подніпров'я [18, с. 50]. Публікація листа К. Михальчука до О. Пипіна відбулася, як вже зазначалося вище, лише у 1909 р. На той час дедалі більшої популярності набувала етногенетична концепція Михайла Грушевського, згідно з якою початковий етап формування українського народу слід пов'язувати з ранньосередньовічними племенами антів. До поглядів К. Михальчука найближчим є бачення етногенезу українців Д. Дорошенка, який називав "українськими племенами" від Карпат до Дніпра й Десни полян, сіверян, деревлян, дулібів, білих хорватів, тиверців та уличів [6, с. 7], зауважуючи, однак, що процес формування українського народу затягнувся ще принаймні на двісті років з того часу, як у XI ст. літописець дав свій огляд східнослов'янських племен [7, с. 35]. Слід зазначити, що Д. Дорошенко був особисто знайомий з К. Михальчуком [5] й праці видатного мовознавця були йому безперечно відомі.

Зазначимо, що в сучасній історичній науці гіпотеза про те, що український народ веде свій початок від слов'янських племен середини – другої половини I тис. н. е. набула значної популярності. Так, на думку археологів Л. Залізняка та В. Барана, предками українців були носії лука-райковецької та волинцевсько-роменської археологічних культур VIII-IX ст. [12, с. 227-228; 4, с. 195]. Мовознавець Г. Півторак вважає, що український етнос сформувався безпосередньо після розпаду праслов'янської етнотериторії спільності у середині I тис. н. е. [25, с. 38]. На думку етнологів В. Балушка, протоукраїнська метаєтнічна спільність, що складалася з етносів племінного типу сформувалася до початку утворення Київської Русі [3, с. 281-283].

За понад два десятиліття, які пройшли з моменту написання К. Михальчуком листа до О. Пипіна до його публікації, погляди дослідника на роль і значення української мови не зазнали змін, про що свідчить полеміка К. Михальчука з філософом та правознавцем князем Є. Трубецьким. Обурення ученого викликали погляди Є. Трубецького, який вважав український національний рух помилкою, явищем "непотрібним та недієздатним", а українську мову визнавав гілкою російської. К. Михальчук, у свою чергу, доводив, що якщо вважати російський та український народи гілками єдиного російського народу, то так само можна стверджувати, що не існує й різних слов'янських або романських народностей [17]. Розглядаючи питання походження та змістовної трансформації назв Русь, Великоросія, Мала Росія, руський тощо, К. Михальчук наполягав, "південь дав півночі ім'я, християнство, громадянськість, грамоту і культуру, ніскільки не посягаючи на його природу й душу, а зараз північ вимагає від півдня під приводом спільності імені... повного знищення південно-російської народної особистості" [17, с. 29].

Слід зауважити, що значна частина наукових праць К. Михальчука так і не була опублікована. У них він обстоював ті самі цінності та ідеї вільного розвитку народів та культур. Зокрема, у розвідці про народну психологію К. Михальчук наголошував на відмінностях між народами, індивідуальному характері народної психології [15]. У праці, присвяченій історії української культури, він наголошував на зручностях, які вона була змушена долати, не володіючи високорозвиненою технікою та багатством ресурсів, будучи залежною, темною та приниженою [14, арк. 2]. Але попри усі негативні обставини та штучні

перепони українська культура сформувалася, демонструючи природний характер розвитку української спільноти.

Загалом, на формування наукових поглядів К. Михальчука на етнотериторію розвитку українців суттєво вплинула громадсько-політична діяльність ученого, його дієва участь у Київській громаді, активне відстоювання прав української мови на вільний та самостійний розвиток. Його етнотериторіальна концепція у цілісному вигляді сформульована насамперед у публіцистичних творах, які мали полемічний характер. Водночас, вона ґрунтується на наукових дослідженнях К. Михальчука у галузі діалектології, високий науково-теоретичний рівень яких був загальноновизнаним. К. Михальчук вважав мову найважливішою ознакою етносу (нації) й обґрунтовував самобутність української мови у порівнянні з російською та іншими слов'янськими мовами. Він виступав проти уніфікації, узагальнення, зведення до єдиного та спрощеного сприйняття дійсності у філологічній науці й суспільно-політичних аспектах розвитку мови і нації. Як переконаний прихильник ідеї культурного різноманіття, К. Михальчук зауважував, що відмінностей між народами зазвичай значно більше, ніж спільних рис, і вони часто мають принциповий характер у мові, етнографічних та психічних особливостях. Спроби насильницької асиміляції К. Михальчук розглядав як дії спрямовані проти прогресу й природи.

Згідно з концепцією К. Михальчука, початковий етап етнотериторіального розвитку українського народу пов'язаний із південною групою літописних племен IX-X ст., які, у свою чергу, поділялися на південно-західну та північно-східну гілки. Сліди існування цих двох гілок українського народу К. Михальчук убачав у діалектних особливостях української мови. Погляди К. Михальчука на етнотериторіальні процеси були подібними до аналогічних поглядів інших провідних українських філологів, зокрема, О. Потебні та П. Житецького. Вони повною мірою узгоджуються із ранньосередньовічною гіпотезою походження українського народу, яка в сучасній науці має багатьох прихильників серед археологів, мовознавців та етнологів. Таким чином, можна констатувати, що сформульована К. Михальчуком на рубежі XIX-XX ст. концепція етнотериторіального розвитку українського народу й сьогодні може становити інтерес для досліджень етногенезу українців.

Список використаних джерел

1. Автобіографічна записка К. Михальчука // Київська старовина. – 1994. – № 6. – С. 29-32.
2. Антонович В. Три національні типи народні // Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: Либідь, 1995. – С. 90-101.
3. Балушко В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнічність / В. Г. Балушко. – Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2008. – 304 с.
4. Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу / В.Д. Баран, Я.В. Баран. – К.: Генеза, 2005. – 208 с.
5. Дорошенко Д. Згадки про К. Михальчука // Дорошенко Д. // Літературно-науковий вістник. – 1914. – Т. LXV, кн. V. – С. 233-241.
6. Дорошенко Д. Короткий курс історії України / Д. М. Дорошенко. – Катеринослав, Ляйпціг: Українське в-во у Катеринославі, 1923. – 228 с.
7. Дорошенко Д. Нарис історії України. Т. 1 (до половини XVII століття) / Д. Дорошенко. – Варшава: Український науковий інститут, 1932. – 229 с.
8. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу / М. Драгоманов – Б.м.: Друкарня Партії українських соціалістично-революціонерів, 1915. – 124 с.
9. Железняк М. "Я піду туди, куди піде мій народ..." / М. Железняк // Київська старовина. – 1994. – № 6. – С. 24-28.
10. Житецький П. Очерк звукової історії малоруського нареччя: Сочинение на степень магистра русской словесности / П. И. Житецкий. – К.: Университетская типография, 1876. – 380 с.
11. Житецький П. Русский патриотизм (Ответ "Дню") / П. И. Житецкий // Основа. – 1862. – № 3. – С. 1-21.
12. Залізняк Л. Л. Українці: витоки та історичні долі / Леонід Залізняк. – К.: Темпора, 2011. – 424 с.

13. Інститут Рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. І, спр. 10875, 8 арк.
14. ІР НБУВ, ф. І, спр. 10865, 4 арк.
15. ІР НБУВ, ф. І, спр. 10867, 5 арк.
16. ІР НБУВ, ф. 209, спр. 125, 6 арк.
17. К ответам кн. Е. Н. Трубецкого на анкету "Украинской жизни" К. П. Михальчука // Украинская жизнь. – 1914. – №11-12. – С. 18-31.
18. Казакевич О. Павло Житецький. Життя та діяльність / О. Казакевич. – К.: Фітосоціоцентр, 2008. – 204 с.
19. Михальчук К. Из украинского былого. К воспоминаниям Б. С. Познанского / К. П. Михальчук // Украинская жизнь. – 1914. – № 8-10. – С. 70-85.
20. Михальчук К. Наречия, поднаречия и говоры Южной России, в связи с наречиями Галичины / К. П. Михальчук // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – СПб., 1877. – Т. VII, вып. 2. – С. 453-512.
21. Михальчук К. Открытое письмо к А. Н. Пынину по поводу его статей в "Вестниках Европы" о споре между южанами и северянами: К истории отношений к украинству представителей прогрессивной части русского образованного общества / К. П. Михальчук. – К., 1909. – 76 с.
22. Михальчук К. Чого від нас хочуть росіяни? / К. Михальчук // Київська старовина. – 1994. – № 6. – С. 33-44.
23. Михальчук К. Что такое малорусская (южнорусская) речь? / К. Михальчук // Киевская старина. – 1899. – № 8. – С. 135-195.
24. Палієнко М. "Киевская старина" у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.) / М. Г. Палієнко. – К.: Темпора, 2005. – 384 с.
25. Півторак Г. П. Про походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної коліски" / Г. Півторак. – К.: ВЦ Академія, 2001. – 152 с.
26. Потєбня А. Язык и народность // А. Потєбня // Вестник Европы. – 1895. – № 9 (сентябрь). – С. 5-37.
27. Проблеми сучасної ареалогії / Інститут української мови АН України; Відп.ред. П. Ю. Гриценко. – Київ: Наукова думка, 1994. – 341 с.
28. Саванець А. Кость Петрович Михальчук: житомирський період життя / А. Саванець // Волинь-Житомирщина Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 1998. – № 2. – С. 115-123.
29. Тулуб О. Невідомий автобіографічний лист К. Михальчука / О. Тулуб // Україна. – 1927. – №5. – С. 59-69.
30. Ульяновський В., Кость Михальчук та діячі київської "Старої Громади" через призму "жіночих спогадів" / В. Ульяновський // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідомчий збірник наукових праць. – 2001. – № 4. – С. 428-482.
31. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців / Ю. Шевельов. – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2002. – 132 с.
6. DOROSHENKO, D. (1923) *Korotkyj kurs istoriyi Ukrainy*. Katerynoslav, Leipzig: Ukrayins'ke v-vo u Katerynoslavi.
7. DOROSHENKO, D. (1932) *Narys istoriyi Ukrainy*. Vol. 1 (do polovyny XVII stolittya). Warszawa: Ukrayins'kyj naukovyj instytut.
8. DRAHOMANOV, M. (1915) *Chudac'ki dumky pro ukrayins'ku nacional'nu spravu*. Drukarnya Partiyi ukrayins'kykh socialistiv-revolucioneriv.
9. ZHELEZNYAK, M. (1994) "Ya pidu tudy, kudy pide mij narod...". *Kyyivs'ka starovyna* 6, 24-28.
10. ZHYTECKYJ, P. (1876) *Ocherk zvukovoj istorii maloruskogo narechiya: Sochinenie na stepen' magistra russkoj slovesnosti*. Kiev: Universitetskaya tipografiya.
11. ZHYTECKYJ, P. (1862) *Russkij patryotizm (Otvet "Dniu")*. *Osnova*. 3, 1-21.
12. ZALIZNYAK, L. (2011) *Ukrayinci: vytky ta istorychni doli*. Kyiv: Tempora.
13. Instytut Rukopysu Nacional'noi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo (IR NBUV), fond I, sprava 10875, 8 arkushy.
14. IR NBUV, fond I, sprava 10865, 4 arkushy.
15. IR NBUV, fond I, sprava 10867, 5 arkushy.
16. IR NBUV, fond 209, sprava 125, 6 arkushy.
17. К ответам кн. Е. Н. Трубецкого на анкету "Украинской жизни" К. П. Mykhal'chuka (1914) *Ukrainskaya zhyn'*. 11-12, 18-31.
18. KAZAKEVYCH, O. (2008) *Pavlo Zhyteckyj. Zhyttia ta diyal'nist'*. Kyiv: Fitosociocentr.
19. MYKHAL'CHUK, K. (1914) *Iz ukrainskogo bylogo. K vospomynaniyam B.S. Poznanskogo. Ukrainskaya zhyn'*. 8-10, 70-85.
20. MYKHAL'CHUK, K. (1877) *Narechiya, podnarechiya i govory Juzhnoj Rossii, v svyazi s narechiami Galichiny*. In: *Trudy etnograficheskostatisticheskoy ekspedicii v Zapadno-Russkij kraj*. Vol. VII. 2. Sankt-Peterburg, pp. 453-512.
21. MYKHAL'CHUK, K. (1909) *Otkrytoe pys'mo k A.N. Pypinu po povodu ego statej v "Vestnikakh Evropy" o spore mezhdz juzhanami i severianami: K istorii otnoshenij k ukrainstvu predstavitelej progressivnoj chasti russkogo obrazovannogo obshhestva*. Kiev.
22. MYKHAL'CHUK, K. (1994) *Choho vid nas khochut' rosiyani?* *Kyyivs'ka starovyna*. 6, 33-44.
23. MYKHAL'CHUK, K. (1899) *Chto takoe maloruskaya (juzhnoruskaya) rech? Kievskaya starina*. 8, 135-195.
24. PALIYENKO, M. (2005) *"Kievskaya starina" u hromads'komu ta naukovomu zhytti Ukrainy (kinec' XIX – pochatok XX st.)*. Kyiv: Tempora.
25. PIVTORAK, H. (2001) *Pro pokhodzhennia ukrayinciv, rosiyan, bilorusiv ta yikhnikh mov. Mify i pravda pro trokh brativ slov'ians'kykh zi "spil'noyi kolysky"*. Kyiv: VC Akademiya.
26. POTEBNIA, A. (1895) *Yazyk i narodnost'*. *Vestnyk Evropy*. 9, 5-37.
27. HRYCENKO, P., ed. (1994) *Problemy suchasnoyi arealohiyi*. Kyiv: Naukova dumka.
28. SAVANEC, A. (1998) *Kost' Petrovych Mykhal'chuk: zhytomyr'skyj period zhyttia. Volyn'-Zhytomyr'shchyna. Istoryko-filolohichnyj zbirnyk z rehional'nykh problem*. 2, 115-123.
29. TULUB, O. (1927) *Nevidomyj avtobiografichnyj lyst K. Mykhal'chuka. Ukrayina*. 5, 59-69.
30. ULYANOVSKYJ, V. (2001), *Kost' Mykhal'chuk ta diyachi kyyivs'koyi "Staroyi Hromady" cherez pryzmu "zhinochykh spohadiv"*. *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafiya. Dzhereloznavstvo*. 4, 428-482.
31. SHEVELOV, Yu. (2002) *Portrety ukrayins'kykh movoznavciv*. Kyiv: Vydavnychij dim "KM Akademiya".

Надійшла до редколегії 20.01.15

O. Kazakevich, PhD
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

KOSTIANTYN MYKHAL'CHUK'S CONCEPT OF THE UKRAINIAN PEOPLE ETHNIC AND LINGUISTIC DEVELOPMENT

The article is devoted to the famous Ukrainian civil activist and philologist Kostyantyn Mykhal'chuk (1840-1914). It deals with his views on the Ukrainian people ethnic and linguistic development in the broad context of the 19th century Ukrainian nationalism. K. Mykhal'chuk, who defined himself as a political figure, participated actively in the Hromada of Kyiv society which campaigned for the Ukrainian's cultural rights. Although K. Mykhal'chuk was excluded from St. Vladimir's University and never worked in the academic institutions, he is known as one of the most prominent Ukrainian philologist and a founder of Ukrainian dialectology. K. Mykhal'chuk's views are expressed in his polemical writings and public speeches in which he had opposed to Russian intellectuals who considered the Ukrainians as a branch of Russian people and their language as a dialect of Russian. K. Mykhal'chuk described the language as a core element of national identity. Contrary to the official doctrine which claimed that Russian, Ukrainian and Belorussian people emerged after the Kyivan Rus fall, K. Mykhal'chuk argued that the Ukrainian people's ancestors should be derived directly from the Slavic tribes of VIII-IX cc. Therefore the Ukrainians always were a separate and independent people with their own language. It is stated that K. Mykhal'chuk's beliefs were similar to those of other Ukrainian philologists of the period (such as P. Zhytetskiy and O. Potebnia), although K. Mykhal'chuk expressed his opinion in the most venturesome way. The ideas which were once formed by K. Mykhal'chuk are conformable with the modern historiographic concept of the Early Mediaeval emergence of the Ukrainian people.

Key words: Kostyantyn Mykhal'chuk, the Ukrainian people, ethnic and linguistic development, Ukrainian national movement, Hromada of Kyiv, Ukrainian-Russian relations.